proqramlarının hazırlanması məqsədəuyğundur. Yekun olaraq qeyd etmək olar ki, konstruktivizm sadəcə bir metod deyil, şagirdi öz təhsilinin aktiv memarına çevirən müasir pedaqoji fəlsəfədir.

ƏDƏBİYYAT/REFERENCES

1. Bruner, J.S. (1960). The Process of Education. − Harvard University Press. − 118 p.
2. Goleman, D. (2005). Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ (10th Anniversary ed.). − Bantam Books, − 384 p.
3. Piaget, J. (1952). The Origins of Intelligence in Children. − International Universities Press, − 419 s.
4. Richards, J.C., & Rodgers, T.S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching (3rd ed.). − Cambridge University Press, − 410 s.
5. Vygotsky, L.S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. − Harvard University Press, − 159 s.

Məqalə tarixçəsi
Daxil olub *14.01.2026*
Düzəlişə göndərilib *25.01.2026*
Qəbul edilib *11.02.2026*
Nəşrə tövsiyə edib *Rəcəb Cəfərli*
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

https://doi.org/10.30546/114578.2026.3015.234

DİL TƏDRİSİNDƏ MƏTNLƏRİN MƏZMUNUNUN ANALİTİK MƏNALANDIRILMASI VƏ DAVAMLI ÖYRƏNMƏ BACARIQLARININ FORMALAŞDIRILMASI

Leyla Cumayeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti
http://ORCID.org/0000-0002-3363-913X
leyla.jumayeva@azmiu.edu.az

Xülasə

Müasir dil tədrisi tələbələrin yalnız qrammatik strukturları mənimsəməsini deyil, həm də mətnlərin məzmununu analitik şəkildə dərk etməsini zəruri edir. Məqalədə mətn əsaslı analitik tapşırıqlar vasitəsilə öyrənənlərin məna təhlili, kontekstual mənalandırma və tənqidi düşünmə bacarıqlarının inkişafı araşdırılır. Tədqiqat koqnitiv dilçilik yanaşmasına əsaslanaraq analitik tapşırıqların pedaqoji imkanlarını müəyyənləşdirir və onların dil öyrənilməsində tətbiqini qiymətləndirir. Araşdırmanın nəticələri göstərir ki, analitik mətn tapşırıqları tələbələrin müstəqil öyrənmə strategiyalarının formalaşmasına, mətn interpretasiyası bacarıqlarının inkişafına və davamlı təhsil modelinin güclənməsinə müsbət təsir göstərir. Məqalədə təqdim olunan tapşırıq modelləri dil tədrisində praktik tətbiq üçün metodik tövsiyələr təqdim edir. Bundan əlavə, təklif olunan analitik yanaşma tələbələrin dil vahidlərini funksional-kommunikativ mühitdə dərk etməsinə və real diskurs şəraitində effektiv istifadə bacarıqlarının formalaşmasına şərait yaradır.

Açar sözlər: mətn, dil tədrisi, davamlı öyrənmə, tənqidi düşünmə, koqnitiv yanaşma.

ANALYTICAL MEANING CONSTRUCTION IN LANGUAGE TEACHING AND DEVELOPMENT OF LIFELONG LEARNING SKILLS

Leyla Jumayeva
Azerbaijan University of Architecture and Construction

Abstract

Modern language teaching requires not only the acquisition of grammatical structures by learners but also the analytical comprehension of textual content. The article investigates the development of learners' skills in meaning analysis, contextual interpretation and critical thinking through text-based analytical tasks. Based on the cognitive linguistic approach, the study identifies the pedagogical potential of analytical tasks and evaluates their application in language learning. The results indicate that analytical text tasks positively influence the formation of students' independent learning strategies, the development of text interpretation skills, and the strengthening of the lifelong learning model. The task models presented in the article provide methodological recommendations for practical application in language teaching. In addition the proposed analytical approach facilitates learners' understanding of language units within a functional-communicative environment and supports the development of their effective use in real discourse situations.

Key words: text, language teaching, lifelong learning, critical thinking, cognitive approach.

АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ ТЕКСТОВ В ОБУЧЕНИИ ЯЗЫКУ И ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ НЕПРЕРЫВНОГО ОБУЧЕНИЯ

Лейла Джумаева
Азербайджанский университет архитектуры и строительства

Резюме

Современное преподавание языков требует не только усвоения студентами грамматических структур, но и аналитического понимания содержания текстов. В статье исследуется развитие навыков смыслового анализа, контекстуальной интерпретации и критического мышления обучающихся посредством тексто-ориентированных аналитических заданий. Исследование, опираясь на подход когнитивной лингвистики, определяет педагогические возможности аналитических заданий и оценивает их применение в процессе изучения языка. Результаты исследования показывают, что аналитические текстовые задания положительно влияют на формирование стратегий самостоятельного обучения студентов, развитие навыков интерпретации текста и укрепление модели непрерывного образования. Представленные в статье модели

заданий предлагают методические рекомендации для практического применения в преподавании языков. Кроме того, предложенный аналитический подход способствует осмыслению языковых единиц в функционально-коммуникативной среде и формированию навыков их эффективного использования в условиях реального дискурса.

Ключевые слова: текст, преподавание языка, непрерывное обучение, критическое мышление, когнитивный подход.

Giriş/İntroduction

Qloballaşma və informasiya cəmiyyətinin sürətli inkişafı dil tədrisinin məqsəd və metodlarının yenidən nəzərdən keçirilməsini zəruri etmişdir. Müasir təhsil yanaşmaları xarici dilin yalnız kommunikativ vasitə kimi öyrədilməsini deyil, həm də öyrənənlərin mətnlərlə analitik işləmə, məzmunu çoxsəviyyəli şəkildə dərk etmə və əldə olunan informasiyanı tənqidi qiymətləndirmə bacarıqlarının formalaşdırılmasını prioritet istiqamət kimi müəyyənləşdirir. Bu kontekstdə mətn əsaslı analitik tapşırıqlar dil öyrənmə prosesində idrak fəaliyyətini fəallaşdıran, öyrənənlərin semantik, praqmatik və diskursiv səviyyələrdə düşünmə imkanlarını genişləndirən effektiv pedaqoji vasitə kimi çıxış edir və davamlı öyrənmə strategiyalarının inkişafına mühüm töhfə verir.

Müasir təhsil sistemində dil öyrənilməsi kompleks və çoxsəviyyəli proses hesab olunur. Xarici dil öyrənənlər tez-tez mətnin yalnız leksik və qrammatik səviyyəsini mənimsəyir, lakin semantik və diskursiv məna qatlarının interpretasiyasında çətinlik çəkirlər [Richards, 2015]. Bu problem xüsusilə akademik və bədii mətnlərin öyrənilməsi zamanı özünü göstərir.

"Müasir pedaqogika tələbələrin analitik və tənqidi düşünmə bacarıqlarının inkişafını əsas məqsədlərdən biri kimi müəyyənləşdirir. Analitik mətn tapşırıqları tələbələrin mətnin strukturunu və semantik məzmununu dərindən təhlil etməsinə imkan yaradır" [Əliyev, 2018:22]. Bu yanaşma ömürboyu öyrənmə konsepsiyasının formalaşmasına xidmət edir və BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin, xüsusilə SDG 4 – Keyfiyyətli Təhsil istiqamətinə uyğun gəlir [UNESCO, 2017]. Dil tədrisində ənənəvi yanaşmalar əsasən qrammatik qaydaların və söz ehtiyatının mənimsənilməsinə yönəlmişdir. Bu yanaşma tələbələrin mətn interpretasiyası və diskurs analizi bacarıqlarının inkişafını məhdudlaşdırır. Müasir təhsil mühitində tələbələr mətnlə işləmə, məlumatı təhlil etmə və nəticə çıxarma bacarıqlarına malik olmalıdırlar.

Analitik mənalandırmanın koqnitiv əsasları. Mətnin dərk edilməsi çoxsəviyyəli koqnitiv prosesdir. Oxucu mətnlə işləyərkən əvvəlki biliklərindən, kontekstual göstəricilərdən və semantik əlaqələrdən istifadə edir. Analitik tapşırıqlar bu prosesləri sistemləşdirərək tələbələrin interpretasiya bacarıqlarını inkişaf etdirir.

Analitik mətn tapşırıqları dil tədrisində mühüm pedaqoji funksiyalara malikdir və öyrənənlərin düşünmə fəaliyyətinin fəallaşdırılmasına xidmət edir. Bu tip tapşırıqlar tələbələrdə tənqidi düşünmə bacarıqlarının inkişafına şərait yaradır, onların mətnə yalnız informativ mənbə kimi deyil, həm də təhlil və interpretasiya obyektinə çevrilmiş struktur kimi yanaşmasını təmin edir. Analitik yanaşma mətnin daxili quruluşunun, məntiqi əlaqələrinin və semantik komponentlərinin daha dərindən anlaşılmasına kömək edir, eyni zamanda subtekstual məzmunun, yəni açıq şəkildə ifadə olunmayan mənaların dərk edilməsini mümkün edir. Bununla yanaşı, analitik mətn tapşırıqları tələbələrin müstəqil öyrənmə bacarıqlarının formalaşmasına, onların məlumatı seçmə, müqayisə etmə, ümumiləşdirmə və nəticə çıxarma kimi idrak fəaliyyətlərini sistemli şəkildə həyata keçirməsinə dəstək verir.

Praktik tapşırıqlar bölməsi. Tapşırıq 1. Metaforik ifadələrin təhlili

Mətn nümunəsi: Education opens doors to success.

Tapşırıq: Tələbələr “opens doors” ifadəsinin metaforik mənasını izah etməlidirlər.

Tapşırıq 2. Açıq və gizli məna analizi

Tələbələr mətndə açıq və dolayısı ilə təqdim olunan fikirləri müqayisə edir.

Tapşırıq 3. Kontekst dəyişməsi tapşırığı

Eyni ifadənin müxtəlif situasiyalarda necə dəyişdiyini təhlil etmək tələb olunur.

Tapşırıq 4. Emosional təsir analizi

Tələbələr emosional yük daşıyan ifadələri müəyyən edir.

Tapşırıq 5. Mətnin reinterpretasiyası

Tələbələr mətni akademik və bədii üslubda yenidən təqdim edir.

Tapşırıq 6. Diskurs analizi

Tələbələr müəllif mövqeyini müəyyənləşdirir və sübutlarla əsaslandırır.

Statistik Tədqiqat Bölməsi. Tədqiqatın təşkili

Tədqiqat Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin 60 tələbəsi arasında aparılmışdır. Tələbələr iki qrupa bölünmüşdür:

Eksperimental qrup – analitik mətn tapşırıqları tətbiq edilmişdir
Nəzarət qrupu – ənənəvi oxu metodlarından istifadə edilmişdir
Tədqiqat 8 həftə davam etmişdir.
Nəticələrin müqayisəli təhlili
Cədvəl 1. Mətn interpretasiyası bacarıqlarının inkişaf göstəriciləri

Qrup	İlkin nəticə (%)	Son nəticə (%)
Eksperimental qrup	58	84
Nəzarət qrupu	60	69

Nəticələrin təhlili. Eksperimental qrupda interpretasiya bacarıqlarında 26% artım müşahidə edilmişdir. Nəzarət qrupunda isə bu göstərici 9% təşkil etmişdir. Bu nəticə analitik tapşırıqların dil öyrənməsinə müsbət təsirini göstərir.

Analitik tapşırıqların davamlı öyrənməyə təsiri. Analitik tapşırıqlar dil öyrənənlərin müstəqil öyrənmə strategiyalarının formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bu tapşırıqlar tələbələrin məlumatı yalnız qəbul etməsini deyil, onu təhlil etməsini, müqayisə etməsini və nəticə çıxarmasını təmin edir. Analitik fəaliyyətlər tələbələrin problem həll etmə bacarıqlarını, tənqidi və yaradıcı düşünmə qabiliyyətlərini inkişaf etdirir. Bu bacarıqlar müasir təhsil sistemində davamlı öyrənmə modelinin əsas komponentləri hesab olunur. Analitik tapşırıqlar vasitəsilə tələbələr öz öyrənmə prosesinə daha məsuliyyətli yanaşır, informasiyanı müxtəlif kontekstlərdə tətbiq etməyi və biliklərini genişləndirməyi öyrənirlər. Bundan əlavə, belə tapşırıqlar tələbələrin akademik oxu və yazı bacarıqlarının inkişafına da müsbət təsir göstərir.

Tədqiqat nəticələrinin müzakirəsi. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, analitik tapşırıqların tətbiq olunduğu dərslərdə tələbələr mətnlərin məzmununu daha dərindən dərk edir və interpretasiya bacarıqlarını daha effektiv şəkildə inkişaf etdirirlər. Eksperimental müşahidələr nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, *"analitik tapşırıqlarla işləyən tələbələr mətnin semantik strukturunu daha asan müəyyənləşdirir, müəllif mövqeyini analiz edir və alternativ interpretasiya variantları təqdim edə bilirlər"* [Evans, Green, 2006:346]. Bu yanaşma tələbələrin passiv oxucu mövqeyindən çıxaraq aktiv tədqiqatçı kimi formalaşmasına şərait yaradır. Eyni zamanda analitik tapşırıqlar tələbələrin akademik diskursla işləmə bacarıqlarını gücləndirir və onların müstəqil fikir ifadə etmə imkanlarını genişləndirir.